

elveszíti önkontrollját, természetével ellenkező tettekre is rákényszeríthető.

A regényt magyarrá fordítónak az első gondot a cím jelentheti majd. Fordítható „harccal kiküzdhető lehetőségnek”, amennyiben a játszma sikeres kimenetelére kívánnánk utalni; lehetne „csöppnyi lehetőség” vagy „remény még van”, amennyiben az írónak azt a burkolt célját kívánnánk megfogalmazni, hogy az olvasók figyelmét nyomatékosan felhívja a pszichikai kényszer irányíthatóságára, s annak következményeire. Az író véleménye kimondatlanul is: még van remény, de sajnos a sakkfigurává-válás lehetősége sem kizárt; a nyomaték kedvéért egy helyen feltűnik Hitler alakja is.

Warwick A. Randell orvosi szakkifejezések nélkül írt lélektani regényt. Hősét azáltal hozza közel az olvasóhoz, hogy egyes szám első személyben mondatja el vele a történetet, amely végül megnyugtató befejezés nélkül fut ki a semmibe...

KONTRA Ferenc

S Z Í N H Á Z

BEMUTATÓ

A BUSZMEGÁLLÓ

A Harag-rendezés koncepciójának kulcsát a Hallgatag férfi szerepének átértelmezésében kell keresni.

Kao Hszing-csien „komikus lírai életkép”-ének szereplistája élén találjuk a Hallgatag férfit. Ő lép elsőnek színre, „oldaltáskával érkezik”, afféle értelmiségi, ahogy a manapság divatos kellék alapján következtethetünk. S valóban, alighogy beáll a buszállomásra, könyvet vesz elő, olvas — így várakozik. Előbb azonban „bólogat” az utána érkező Öregapó kérdésére — „Már elment a busz?” —, majd arra is „bólint”, amikor az öreg beszélgetést kezdeményezve megkérdezi tőle: „A városba készül?” Amikor pedig a párbeszédet szorgalmazó ember megjegyzi, hogy korán kell annak útnak indulnia, aki szombat délután akar bejutni a városba, a Hallgatag férfi „arcán halvány mosoly jelenik meg”. Öregapó ezt szinte biztatásnak érzi, s mint a vízfolyás megered a beszéde.

Kao Hszing-csien: A buszmegálló. Fordította Polonyi Péter. Rendező: Harag György. Díszlet- és jelmeztervező: Doina Levinta. Zeneszerző: Lengyel Gábor. Színészek: Szilágyi Nándor, Fejes György, Banka Gabriella f. h., Bakota Árpád, Földi László, Ábrahám Irén, Sinkó István, Páthy Mátyás. Újvidéki Színház, bemutató 1984. okt. 18-án.

Közben egy-egy kérdésre „válaszol” a Hallgatóg férfi, például mikor az öreg megkérdezi, dohányzik-e, a „fejét ingatja”. A közlekedést szapuló nagymonológ végén ismét „halvány mosoly jelenik meg” a Hallgatóg férfi arcán. Majd mikor Oregapó a vagánykodó Faragatlan fickó kérdésére — „Milyen időközökben járnak a buszok?” — rosszálló elutasítással válaszol, a Hallgatóg férfi „egyetértése jeléül megkocogtatja a korlátot”. Ezt követően, mert láthatóan nem érdeklik a várakozók, „könyvet vesz elő táskájából, olvasni kezd”, „... ügyet sem vet” a kialakuló vitára, csak a közeledő autóbusz hangjára figyel fel, „elteszi a könyvet”, s a többiekkel együtt „előrelendül” abba az irányba, „ahonnan a busz várható”. A busz elrobog, nem áll meg. A várakozók a sorbanállás rendjéről vitatkoznak, a Hallgatóg férfi ebben nem vesz részt, de amikor a vita már-már tetelgességgé fajul, a Hallgatóg férfi, hogy megvédje Oregapót, a Faragatlan fickó elé áll, aki a férfi „Tagbaszakadt alakja láttán” meghátrál, mert láthatóan „inába szállt a bátorsága”. Tovább tart a várakozás, a Hallgatóg férfi folytatja az olvasást. Újból felhangzik a közeledő jármű zaja, a Hallgatóg férfi ismét „elteszi a könyvet”. A busz ezúttal sem áll meg. Most a Faragatlan fickó a Szemüveggel kerül konfliktusba, a Hallgatóg férfi pedig a Mesterrel együtt „odasiet; szétválasztják őket”. Majd megint a könyvbe mélyed. Az újabb buszra már csak „összecsukja a könyvét”, nem teszi el, csupán „megfordul, arrafelé néz, ahonnet a busznak kellene érkeznie”. De: „Most már ő is kicsit türelmetlen”. Majd belátja, fölösleges idegeskednie „kisvártatva ismét a könyvébe temetkezik.” Ez után az író szinte megfélekedzik róla. Jó sokára közli instrukcióként: a „Hallgatóg férfi nagy léptekkel, idegesen fel-alá járkál”. Röviddel utána a Hallgatóg férfi „vállára veti táskáját, indulni készül, aztán mégis ottmarad”. Már nem sokáig. Egyszer még ránéz a Lányra, tekintetük találkozik — erre emlékezve mondhatta a Lány: „Olyan áthatóan nézett, mintha a vesénkbe akarna látni...” —, majd a Hallgatóg férfi „nagy léptekkel elindul, vissza se néz”.

Ezzel a Hallgatóg férfi kísértál a képből. A többiek csak hosszú percek után veszik észre, hogy eltűnt. Van, aki már nem is emlékszik rá, van, aki izgatottan arra gondol — az üzletvezető a fogyasztási szövetkezetből —, hogy a Hallgatóg férfi esetleg „szaglászott”, információkat gyűjtött. A Hallgatóg férfi eltűnt, de időnként fel-felhangzik az a „kereső-kutató” dallam, amelyet először akkor hallunk, amikor észrevétlenül otthagya a buszra várakozókat. Minden egyes alkalomkor „egyre tisztábban hallani” ezt a dallamot. Egyszer „a zene ritmusa a könnyedebb háromnegyedes ütemre vált át, amitől az egész (a várakozás?) valahogy szarkasztikusabbá válik”. Mászor „hol elmosódóbb, hol jobban kivehető” lesz, „gyorsuló ritmusában mind több az örömet sugárzó motívum”. Olykor az erős szélzúgást legyőzve „erőteljessé válik” a Hall-

gatag férfi zenéje. Hogy előbb „mint a szférák zenéje” lebegjen „az autók robaja felett”, s végül „élénk ritmusú indulóba” menjen át.

Mindezek alapján, attól függetlenül, hogy néma szereplőről van szó, nem véletlen az az észrevétel, miszerint: „A *buszmegálló* hőse talán a Hallgatag férfi, aki elindul a városba, csak egy dallamot hagy maga után.” Tette, s a vissza-visszatérő dallam biztatása, majd indulásra szólítása félreérthetetlenül mutatja, mit kell tenni, azt, „hogy az embernek végül is döntenie kell”.

Harag György előadásában egészen másmilyen Hallgatag férfival találkozunk. Itt is ő lép elsőnek színre, de a majdnem sötét színpadon katonás léptekkel megy végig, miközben alulról erős fény világítja meg messze fehérlő csizmája talpát. Megjelenése titokzatos, más-más félelmetes. Más abban is, hogy nem oldaltáskát visel, hanem divatos doboztáskát, amilyent a pozícióban levők — jelezve önmaguk fontosságát — hordanak. Egyszer sem vesz elő könyvet. Nem olvas. Nem bólint. Nem mosolyog. Nem félemlíti meg az izgága Faragatlan fickót. S nem is vegyül a várakozók közé. Láthatóan nem tartozik közéjük. Ellenben vesébe hatoló tekintettel figyel, nézi, vizsgálja őket. Szemrevételez. S nyilván mindent regisztrál. Eltűnni eltűnik, de nem marad utána tettere biztató dallam. A szöveggel ellentétben az előadásban visszatér, hogy ismét figyeljen, szemrevételezzon. A színpad egyik végét lezáró transzparens-erdőben tűnik el, s innen bukkan fel bőrsapkás, bőrkesztyűs, csizmás alakja.

Ki a Hallgatag férfi?

A szöveg alapján nem nehéz megfejteni. Értelmiségi, aki tud viselkedni, türelmes, tartalmasan kitölti a várakozás perceit, s végül — némi ingadozás után — képes dönten. Az előadás Hallgatag férfira mindez nem vonatkozik. De kétségtelen, hogy a néző választási lehetősége nagyobb, mint az olvasóé: saját emlékképei közül azt helyettesítheti be, akit akar. Annyi bizonyos, hogy az előadás kevésbé optimista, mint a szöveg. Akiben az előadás optimista képzetet kelt, az is kénytelen elismerni, nyomorúságos egy optimizmus ez. Nemcsak a sejtelmes, nyugtalanságot keltő néma szereplő miatt. Azért is, mert az a négyzetméternél alig nagyobb vászonlap, ami alá végül is összehújjuk a buszra várakozók kis — kor és foglalkozási struktúra szerint egy egész társadalmat jelképező — csapata, nemcsak hogy nem óv meg az esőtől, de az alatta levők sem arra indulnak, merrefelé a buszok haladtak el, hanem pont az ellenkező irányba. S különösen is úgy tűnik, körbe-körbe vagy le-fel mennek — céltalanul. Csupán annyira van erejük, hogy azt a kis vászonlapot úgy-ahogy a fejük fölé tartsák.

Bevallom az előadás alatt olykor kísérletet tettem arra, hogy megfejtssem, mit ír a játékerter egy felől lehatároló transzparensnek egyikén másikán. Míg végül is úgy találtam, ez fölösleges igyekezet. Ahogy a buszállomás inkább jelkép, mint valóság, ugyanúgy a táblák is tömegük-

nél fogva fontosak. És a táblákkal szemközti oldalon levő hatalmas, piros szalaggal keretezett képeket sem kell konkrétan értelmezni. Keretül szolgálnak. Akár a játéktér másik két oldalán ülő nézők.

Ez utóbbi mégis jobban izgat, semhogy csupán divatos megoldásnak fogva fel, egykönnyen napirendre térhessek felette.

A színhely egy „külteleki buszmegálló”, ide érkeznek a színészek, s itt van a közönség is. Mégsem kell arra a legkézenfekvőbb megoldásra gondolni, hogy a rendező bennünket is a megállóba helyezett. Erre a lehetőségre Harag nem játszik rá, bármennyire is frappáns lenne, ha közöttünk mozognának a színészek, bennünket löknének félre, mögénk állnának be a sorba. De így valóban buszállomás lenne a színpad. S nem hiszem, hogy kifejezésre juthatna az előadás mélyebb tartalma. Csak egy ötlet lenne, egy jó tréfa, semmi több. Azzal azonban, hogy Harag nem vonja be erőnek erejével, rámenősen a közönséget a játékba, végtelenül diszkréten jelzi is, hogy jelenlétünk több, más, mint a hagyományos színházban. A Szemüveget játszó színész leül egy szabadon hagyott székre, az üzletvezető a fogyasztási szövetkezetből — az egyetlen kínaira maszkírozott a kínai szerző darabjában — kiemel egy széklet a sorok közül, s a játéktér közepére állítja, esetleg elkéri a köztünk ülő sűgő hamutartóját... De ezek a jelzésszerű kapcsolatok is elegendők, hogy részesévé legyünk a várakozásról szóló történetnek. Arra gondoljunk, hogy a tovaszárguló buszokról mi is lemaradunk, vagy hogy a téves feliratok bennünket is megtéveszthetnek. Esetleg: a szereplők elveszett illúzióiban mi is osztozunk. S megadatik az a választás is, hogy egy-egy szereplőben önmagunkra vagy ismerőseinkre ismerjünk.

Az Öregapóban — Fejes György tolmácsolja meggyőző belső és külső hitelességgel, kidolgozva, szinte azonosulva a szereppel —, aki mindig élete nagy sakkpartijára készült, de erre már sohasem lesz alkalmá. A Szemüvegesben — Földi László alakításában az est legteljesebb, gesztusai-val, hangjával pontosan jellemzett figurát kapunk —, aki ha lekési a buszt, lekési a „felvételi korhatárt”, s joggal úgy érezheti, eltékozolta ifjúságát. Vang üzletvezetőben — Pásthly Mátyás játssza nagy karakterizáló igyekezettel és igen kifejezően —, aki ügyesen használja ki állásbeli előnyeit. A Faragatlan fickóban — Bakota Árpád fokozott agresszivitással, olykor kissé sablonszerűen, de végeredményben sikeres ellenpontként építi be a történetbe —, aki modortalanságával próbálja leplezni hátrányos helyzetét. A Családanyában — Ábrahám Irén tolmácsolja kissé egysíkúan, de a külsőnek megfelelő lélektani hitelességre törekedve —, aki egy életen át nehéz csomagokat cipelve mintegy jelképezi az önzetlen anyát és feleséget. A Mesterben — Sinkó István alakítja kimérten, de olykor épp ezt a kimértséget eltúlózva —, aki a hagyományörzés és a higgadság példaképeként áll előtünk. A Lányban — Banka Gabriella f. h. játssza, többnyire túl érzélgőre fogva —, aki talán élete nagy találkozásáról marad le.

1 Mindben, akik lényegében mi — is — vagyunk.

A Hallgatótag férfival — Szilágyi Nándor ad külsőt a szerepnek — együtt.

GEROLD László

SINKÓ-DRÁMA A PROLOGBAN

A Zágrábban megjelenő negyedévi színházi folyóirat, a *Prolog* 58. száma közli Slobodan Šnajder *Confiteor* c. drámáját, amelynek főszereplője Sinkó Ervin. Az utóbbi években mind nyilvánvalóbb Sinkó-redivivus magyarázatát elsősorban a sztálinizmusnak mint irodalmi témának a népszerűségében kell keresni. Valóban, Sinkó Ervin élete és művei, elsősorban az *Optimisták* s ennek kalandos történetéről készült *Egy regény regénye* gazdag tárháza azoknak az epizódoknak, melyekből a sztálinizmus mint huszadik századi jelenség képe összeállítható, kialakítható. Sinkóék sorsa Szabadkától Pesten, Kecskeméten, a bécsi és párizsi emigráción át Moszkváig, s onnan az emigráció újabb állomásaiig — a hontalanságnak és a honkeresésnek olyan sajátos európai útirányát mutatja, amely századunk második negyedén túl, napjainkig jelképesnek tekinthető. Közösséget kereső kiközösítettek adták és adják egymásnak át az intellektuális hontalanság stafétabotját: a Sinkó-téma Sinkótól függetlenül létezik és érdekli korunkat.

Slobodan Šnajder Bosnyák István néhány évvel ezelőtti Sinkó-drámájával (*Nehéz honfoglalás*) ellentétben nem elsősorban az életrajz részleteivel foglalkozik, bár a négyrészes mű első két „felvonása”, az Apatinban, Szabadkán, Pesten történő 1905 és 1919 közötti *Élek*, és a Bécsben, Párizsban Moszkvában, majd újból Párizsban játszódnó 1935 és 37 közötti *Meghalok* c. rész, zömmel életrajzi jellegű. Šnajdert a Sinkó-modell érdekli. A *Confiteor* arról szól, miért nem sikerül, nem sikerülhet az embernek az, ami után vágyik. S ehhez a témához szolgáltat a sinkói történet adalékokat, azzal, hogy az örök vándor motívumát az életrajz alapján könnyű politikai keretbe helyezni.

Az író Sinkót a „lebegők” kasztjához tartozónak látja, ahogy erre a drámához mellékelte Chagall-kép, *A város felett* és a mottóul választott Dante-idézet utal. A pokol tornácáról, a limbusról éneklő Dantet idézi Šnajder, elsősorban az „életünk reménytelen kívánság” sor alapján jelezve Sinkó és a hozzá hasonló, a forradalomban hívó európai értelmiségiek sajátos helyzetét, „az el nem kárhozott, de a mennyországra nem jogosult lelkek” tornacélétét. A dráma címe, a gyónás latin formulájának kezdő szava, magyarul: gyónom, megvallom, ugyanerre vonatkoztatható. Šnajder olvasatában Sinkó minden szövege gyónás jellegű, s az Úr, akihez fohászodik, a forradalom.

Sinkó kétségtelenül alkalmas drámai hős, bár a fogalomnak némileg